

Література

1. Візнюк І., Долинний С. Organization of Social and Pedagogical Work With Children and Young People in the Territorial Community. *Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології*. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2022. С. 24-26.
2. Карпенко О. Г. Професійне становлення соціального працівника: навчально-методичний посібник. Держ. центр соц. служб для молоді, Міністерство України у справах сім'ї, дітей та молоді, Державний центр соціальних служб для молоді, Ін-т соц. роботи та управління НПУ ім. М. П. Драгоманова. К., 2004. 164 с.

РОЗВИТОК ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА УСПІШНОГО САМОВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ

Хникін О. В.

Матеріали присвячені ролі та значенню вольових якостей у самовихованні підлітків. Аналізується актуальність проблеми розвитку вольових якостей та пошуку оптимальних психолого-педагогічних умов їх успішного виховання у підлітків.

Ключові слова: воля, вольові якості, самовиховання, вольова активність, вольова діяльність, виховання.

DEVELOPMENT OF WILLPOWER QUALITIES AS AN IMPORTANT CONDITION FOR SUCCESSFUL SELF-EDUCATION OF ADOLESCENTS

Khnikin A. V.

The materials are devoted to the role and importance of willpower in the self-education of teenagers. The relevance of the problem of the development of strong-willed qualities and the search for optimal psychological and pedagogical conditions for their successful development in adolescents is analyzed.

Key words: will, volitional qualities, self-education, volitional activeness, volitional activity, education.

Наукові засади самовиховання як фактору розвитку особистості знайшли своє відображення у численних працях вітчизняних та зарубіжних філософів, психологів та педагогів, в яких феномен самовиховання представлений повно, глибоко та всебічно: розкрито його сутність, структуру, особливості, вироблені чіткі теоретичні позиції щодо організації цього процесу, в наукових дослідженнях з цієї проблеми можна знайти безліч методичних рекомендацій педагогам та порад учням (М. Барчій, Л. Баженова, О. Главацька, А.Калініченко, В. Каплінський, С. Карпенчук, В. Леві, В.Оржеховська, М. Постолук,

В. Синельников, М. Сметанський, В. Сухомлинський, З. Удич, І. Шиманович та ін.). Всі названі науковці вирішального значення у самовихованні надають вольовій сфері особистості. Адже людина до рівня особистості, здатної свідомо і самостійно керувати собою піднімається лише тоді, коли задіює і включає в активну діяльність вольову сферу. Однак вольова сфера особистості стає рушійною силою самовиховання лише при умові розвитку вольових якостей особистості.

Досліджуючи проблему самовиховання, ми спрямували свої зусилля перш за все на дослідження волі як рушійної сили процесу самовиховання та вольових якостей як внутрішнього інструменту забезпечення результативності цього процесу. Це вимагало від нас теоретичного аналізу волі, вольових якостей та умов, при яких вони стають пусковим механізмом самовиховання, в якому вихованець стає суб'єктом власного удосконалення.

Людина не лише сприймає і пізнає об'єктивний світ, але й активно на нього впливає. Вона постійно ставить перед собою певні цілі і бореться за їх здійснення. Однак успіхи у досягненні поставлених цілей можливі лише тоді, коли особистість вийде на рівень свідомого керування своєю діяльністю та поведінкою при умові регулярного впливу самої на себе з метою самовдосконалення, тобто при умові систематичного самовиховання. Так, один з афоризмів гласить: Якщо ти сам не навчишся керувати собою, тобою будуть керувати інші. Згідно з розумінням суті виховання як педагогічної діяльності її предметом є інша діяльність – діяльність вихованця. А це означає, що одне з найважливіших завдань виховання – спонукати вихованця до власної діяльності, спрямованої на подальше самовдосконалення, в якій він стає вихователем самого себе, тобто повноправним її суб'єктом. Саме тому В. О. Сухомлинський писав: «Виховання, що спонукає до самовиховання, – це і є, за моїм глибоким переконанням, справжнє виховання» [2, с.611].

У процесі самовиховання особистість зустрічається з різноманітними перешкодами. Одні з них зв'язані з умовами життя (об'єктивні перешкоди): протидія інших людей, природні перешкоди; інші – з власними недоліками (суб'єктивні перешкоди): небажання роботи заплановане, пасивність, лінь, поганий настрій, почуття страху, звичка відкладати на потім тощо. Щоб досягти поставленої мети, людині необхідно мобілізувати свої розумові і фізичні сили на подолання перешкод, тобто проявити вольові зусилля. Воля людини і виражається в тому, наскільки людина здатна переборювати перешкоди та труднощі на шляху до досягнення цілей самовиховання, наскільки вона здатна керувати своєю поведінкою, підпорядковувати свою діяльність певним задачам.

У психологічних словниках воля визначається як здатність людини діяти в напрямку свідомо поставленої мети, переборюючи при цьому внутрішні перешкоди. При цьому характерним є визнання зв'язку волі з метою, бажаннями і прагненнями особистості. Цей же факт у свій час відзначав І.М.Сеченов, який писав: «Воля не є якийсь безособовий агент, що розпоряджається тільки рухом, це діяльна сторона розуму і морального почуття, що керує рухом в ім'я того чи іншого і часто всупереч навіть почуттю самозбереження» [2, с. 298].

Вольові якості відіграють особливу роль у самовихованні, виступаючи складовими готовності до здійснення цього процесу на практиці. Адже готовність до самовиховання включає в себе неабияку цілеспрямованість, наполегливість, сміливість, рішучість, самостійність, емоційну стійкість, самовладання та витримку, здатність до подолання внутрішніх і зовнішніх перешкод на шляху до реалізації цілей самовиховання. Сформованість цих якостей є важливою запорукою успішності самовиховання не тільки під час навчання у школі, але й під час подальшого становлення особистості. Людина, прагнучи до самовдосконалення, виявляє ініціативу, напруженість фізичних і розумових сил, переборює труднощі, що перешкоджають досягненню мети, стримує бажання, які відволікають від діяльності.

Переборення перешкод і труднощів вимагає від неї так званого вольового зусилля – особливого стану нервового напруження, що мобілізує фізичні, інтелектуальні і моральні сили людини, без яких самовиховання не буде успішним.

Отже самовиховання обов'язково передбачає вольову діяльність, яка є особливою формою активності людини. Вона полягає в тому, що людина здійснює владу над собою, контролює власні імпульси і в разі необхідності – гальмує їх.

Водночас навчально-виховний процес у школі поки що зорієнтований головним чином на оволодіння певною сумою академічних знань, умінь і навичок. Значно менше уваги приділяється морально-вольовому розвитку старшокласників, їх підготовці до подолання психологічних труднощів і перешкод у майбутньому дорослому житті. У зв'язку з цим існує потреба в розробці моделі цілеспрямованого формування вольових якостей старшокласників як основи його готовності до самовиховання, яка б враховувала особливості його організації в навчальному закладі і одночасно спиралася на обґрунтовані в психолого-педагогічній літературі загальнотеоретичні засади вольової активності людини.

Існують психолого-педагогічні дослідження, присвячені питанням зв'язку між самовихованням і вольовою регуляцією, зв'язку волі з мотивами і характером особистості, класифікації вольових якостей, їх

конкретних проявів у навчальній, трудовій, військовій і спортивній діяльності.

Однак у зазначених дослідженнях вольові якості розглядаються здебільшого у контексті дослідження волі як структурного компоненту особистості. Значно менше уваги приділяється обґрунтуванню педагогічних умов їх цілеспрямованого формування як рушійної сили самовиховання. Це певною мірою пояснюється тим, що саме поняття “вольові якості” та їхня структура вивчаються ізольовано від процесу самовиховання.

Однак готовність до самовиховання, як зазначалось вище, включає в себе, перш за все, готовність до активізації вольових зусиль. Можна знати про етапи процесу самовиховання, проявляти інтерес до самовдосконалення, мати бажання, але «не зрушити цього процесу з місця», не надаючи значення його рушійній силі – вольовим якостям.

Для того, щоб процес самовиховання відбувався успішно на практиці, необхідно звернутись до його пускового механізму. Сам по собі інтерес, потреба, бажання можуть бути «пасивними», проявляти на рівні внутрішніх імпульсів, ситуативно. Щоб після прийняття рішення займатись самовдосконаленням, необхідні вольові зусилля. Лише на їх основі цей процес стане реально діючим. Активізація вольових зусиль на практиці має передувати з'ясуванню сутності поняття «воля», її структури та психологічних механізмів задіяння в процесі самовиховання.

Викладені вище положення засвідчують те, що досліджуючи тему нашої дипломної роботи, пов'язану з формуванням готовності до самовиховання, неможливо залишити поза її межами проблему розвитку вольових якостей як рушійної сили самовиховання, а отже, основного компоненту готовності до нього.

Саме воля (здатність діяти) необхідна для реалізації програми самовиховання. Саме воля породжує енергію для досягнення поставленої мети. Акт напруження волі, хоч і не завжди буває приємним, бо він нерідко пов'язаний з примусом, з насильством над собою, однак майбутній успіх, майбутня перемога, майбутня радість нейтралізують його негативний характер. Мова не йде про ті перемоги, які даються легко, без особливих зусиль, адже легше не завжди означає краще.

Безперечно, самовиховання не може бути успішним без подолання певних труднощів, а фізичне самовдосконалення без граничних зусиль. Ми не випадково підкреслили слово «граничних», яке відрізняється від «зусиль» на рівні спортсмена-любителя, який все робить злегка, не напружуючись, для власного задоволення. Тут проявляється цікава

закономірність: *що більше енергії витрачаєш, то більше її накопичуєш (що більше віддаєш, то більше отримуєш).*

Одна з важливих умов успішного самовиховання – це постійність, регулярність дій, детермінованих вольовими зусиллями. Кажуть, *не так важливий сам по собі біг, як його регулярність.* Відомий хірург Лука Войно-Ясинецький говорив, *що зупинитись у своєму зростанні – означає повернути назад і повільно втратити навіть те, що було набуто.*

Регулярності можна протиставити таке поняття, як *ситуативна поведінка*, котра обумовлюється певною ситуацією (зовнішньою або внутрішньою). Ситуація проходить – і активність припиняється (*загорівся і дуже швидко згас*). Тому важливо, щоб діяльність з самовиховання не була прив'язаною до певних умов і не припинялась за їх відсутності, була вільною від них, самодетермінованою. А це можливо лише при умові достатнього рівня розвитку вольових якостей.

Література

1. Каплінський В. В. Професійне становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки: теорія і практика: монографія. Вінниця: «Твори», 2018. 492 с.
2. Сеченов И.М. Избранные философские и психологические произведения / И.М.Сеченов. М. : Учпедгиз, 1947. 419с.
3. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям. *Вибрані твори в 5 томах.* Т.2. К. : Рад. школа, 1976. С. 419-657.
4. Хникін О. В., Каплінський В. В. Організаційно-педагогічні умови виховання морально-вольових якостей підлітків у процесі позашкільної роботи з фізичної культури. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія.* Вип.70. 2022 р. С. 67 – 73.

ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

Черніцька Ю. А.

У статті систематизовано та узагальнено педагогічні умови формування критичного мислення в учнів основної школи. Встановлено, що педагогічні умови у своїй побудові мають відображати зміст та структуру педагогічних технологій чи педагогічних моделей. Визначено, що головними педагогічними чинниками розвитку критичного мислення учнів основної школи є: час, очікування ідей, вільне спілкування, цінування думки інших, віра у власні сили, активна життєва позиція.

Ключові слова: критичне мислення, педагогічна умова, педагогічні технології, основна школа, навчально-виховний процес, структура уроку.